

Odpowiedzialność karna za przestępstwo bigamii

Napisana przeze mnie praca dyplomowa dotyczy odpowiedzialności karnej za przestępstwo bigamii. Zdecydowałam się na wybór tego tematu, ponieważ dotyka interesującej i wielopłaszczyznowej kwestii, stanowiąc przedmiot zainteresowania wielu nauk. Co więcej, w przypadku zjawiska bigamii pojawia się wiele kontrowersyjnych poglądów przedstawicieli doktryny.

Już na wstępie należy zaznaczyć, że bigamia jest instytucją funkcjonującą w obrębie dwóch dziedzin prawa – cywilnego i karnego. Na gruncie prawa cywilnego stanowi przeszkodę małżeńską, natomiast w prawie karnym stanowi przestępstwo, gdy wyczerpuje znamiona czynu zabronionego.

Prawnokarną analizę należy rozpocząć od ustalenia aparatury pojęciowej. Słowo *bigamia* pochodzi od łacińskiego *bi* – dwukrotnie i greckiego *gamos* – małżeństwo¹. Pojęcie to pojawiło się po raz pierwszy w Rzymie dopiero w VI wieku i nie było rozumiane jednoznacznie². Dzisiaj bigamia przede wszystkim jest rozumiana jako zawarcie nowego związku małżeńskiego pomiędzy dwiema osobami, z których przynajmniej jedna znajdowała się w ważnym – z prawnego punktu widzenia – związku małżeńskim³.

¹ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001, s. 90.

² W. Mossakowski, *Bigamia w dawnej tradycji rzymskiej*, [w:] *Contra Leges et Bonos Mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego i M. Kuryłowicza, s. 251.

³ A. Wrzyszczyński, *Przestępstwa bigamii w kodeksach karnych obowiązujących na ziemiach polskich w dobie zaborów*, [w:] *Bigamia*, pod red. M. Mozgawy, Lublin 2010, s. 56.

W przypadku interpretacji pojęcia bigamii niezbędne jest wskazanie pojęć pokrewnych, takich jak monogamia i poligamia. Monogamia (z gr. *monos* „jedyne” i *gamen* „zawieram małżeństwo”; jednożeństwo) oznacza małżeństwo jednego mężczyzny i jednej kobiety⁴. Przeciwnością małżeństw monogamicznych są małżeństwa poligamiczne. Poligamia (od gr. *polys* „liczne” i *gamen* „zawieram małżeństwo”; wielomałżeństwo) jest to forma małżeństwa, w której osób jednej płci może być więcej⁵. W ramach poligamii możemy wyróżnić poligynię, poliandrię i poliginandrię. Poligynia polega na tym, iż jeden mężczyzna może legalnie posiadać kilka żon⁶. Poliandria stanowi związek małżeński jednej kobiety z wieloma mężczyznami⁷, natomiast poliginandria polega na małżeństwie więcej niż jednego mężczyzny z więcej niż jedną kobietą⁸.

Bardzo istotną kwestią jest rys historyczny przestępstwa z art. 206 k.k. Bigamia była przedmiotem szeregu teorii, rozpoczynając od bezładu płciowego, poprzez małżeństwo grupowe, matrylineat, rodzinę patriarchalną, aż do rodziny monogamicznej⁹. Ostatecznie stwierdzono, że bezład płciowy i małżeństwa grupowe nigdy nie istniały, co stanowi o doniosłości monogamicznych związków małżeńskich¹⁰.

Przestępstwo bigamii w Polsce było początkowo sądzone przez sądy kościelne, a od XVI w. należało również do właściwości sądów miejskich i szlacheckich¹¹. Za czyn ten groziła najwyższa z możliwych kar – kara śmierci. Dopiero w momencie wprowadzenia bardziej humanitarnych reform oświeceniowych złągo-

⁴ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Monogamia>.

⁵ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Poligamia>.

⁶ <http://www.zgapa.pl/zgapedia/Poligynia.html>.

⁷ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Poliandria>.

⁸ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Poliginandria>.

⁹ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie*, Poznań 1980, s. 33–34.

¹⁰ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 97.

¹¹ A. Wrzyszczyk, *op. cit.*, s. 57.

dzono odpowiedzialność za to przestępstwo¹². W okresie zaborów obowiązywało prawo wprowadzone przez państwa zaborcze. Na obszarze zaboru pruskiego ostatnią kodyfikacją regulującą przestępstwo bigamii był kodeks karny niemiecki z 1871 r., w Galicji – austriacka ustawa karna z 1852 r., natomiast w Królestwie Polskim – kodeks rosyjski z 1903 r. (tzw. kodeks Tagancewa)¹³. Kodeks Tagancewa był kodeksem obowiązującym na ziemiach polskich w czasie I wojny światowej aż do 1932 r.¹⁴ Następnie bigamię regulował k.k. z 1969 r. do momentu uchwalenia w 1997 r. kodeksu obecnie obowiązującego, w którym to, w stosunku do poprzednich regulacji, uregulowano przestępstwo bigamii w sposób zwięzły oraz pozornie zrezygnowano z kryminalizacji tzw. bigamii biernej¹⁵.

Analizując przestępstwo bigamii, nie można pominąć analizy tego przestępstwa w ujęciu prawnoporównawczym. Znajomość przepisów penalizujących bigamię w innych ustawodawstwach ma bowiem istotne znaczenie w kontekście warunku podwójnej karalności czynu (art. 111 k.k.), przesądzającego o zastosowaniu przepisów polskiego kodeksu karnego do przestępstw popełnionych poza granicami kraju¹⁶. Bigamia w różnych porządkach prawnych jest różnie uregulowana. W krajach islamskich i w Tybecie jest dopuszczalna ze względu na głęboką konotację religijną i obyczajową¹⁷. Natomiast na obszarze Rosji czy Gruzji bigamia jest zabroniona, zatem pociąga za sobą różne sankcje prawne (np.

¹² *Ibidem*, s. 59.

¹³ A. Ratajczak, *Bigamia*, [w:] *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, pod red. I. Andrejewa, L. Kubickiego, J. Waszczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 261–262.

¹⁴ A. Wrzyszczyk, *op. cit.*, s. 69.

¹⁵ W uzasadnieniu projektu k.k. z 1997 r. czytamy, że „Osoba zawierająca z bigamistą związek małżeński i znająca tę cechę sprawcy może odpowiadać na zasadach ogólnych (art. 21 § 2 i 3 k.k.), korzystając z możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary”. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, s. 197.

¹⁶ P. Kozłowska-Kalisz, *Przestępstwo bigamii w ujęciu prawnoporównawczym*, [w:] *Bigamia*, pod red. M. Mozgawy, Lublin 2010, s. 129.

¹⁷ *Ibidem*, s. 119.

nieważność), nie jest jednak przestępstwem i nie jest karana¹⁸. Są także takie państwa, w których – podobnie jak w Polsce – bigamia jest przestępstwem i jest zagrożona sankcją.

Niezmiernie istotne miejsce zajmuje tu analiza ustawowych znamion przestępstwa bigamii. Rozważania te należy rozpocząć od kwestii przedmiotu ochrony, która w przypadku bigamii jest niezwykle kontrowersyjna. Ustawodawca, poprzez usytuowanie przestępstwa bigamii w rozdziale XXVI k.k., tzn. wśród przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, wskazuje rodzinę jako rodzajowe dobro chronione, a w jej ramach małżeństwo monogamiczne jako podstawę rodziny¹⁹. Mimo to w doktrynie stanowisko to nie jest podzielane przez wszystkich autorów²⁰. Za zasadny należy uznać pogląd dominujący, zgodnie z którym przedmiotem ochrony art. 206 k.k. jest rodzina, jak również związek małżeński i jego monogamiczny charakter.

Przechodząc do omawiania strony przedmiotowej, należy rozpocząć od stwierdzenia, że w przypadku przestępstwa bigamii czynność sprawcza polega na zawarciu małżeństwa. Warunkiem odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 206 k.k. jest to, aby osoba która, pozostając w ważnym związku małżeńskim, zawarła w sposób prawem przewidziany kolejny związek małżeński²¹.

Na gruncie k.r.o. małżeństwo może być zawarte w dwojaki sposób: przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (forma cywilna) i przed duchownym kościoła lub związku wyznaniowego (forma konkordatowa). Niezbędne dla ważności zawieranego małżeństwa jest spełnienie wszystkich przesłanek wskazanych

¹⁸ P. Kozłowska-Kalisz, *op. cit.*, s. 125–127.

¹⁹ S. Hypś, *Małżeństwo monogamiczne jako dobro chronione w polskim prawie karnym*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Alicji Grześkowiak*, Lublin 2006, s. 219.

²⁰ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 648; A. Tobis, *op. cit.*, s. 33; R. A. Stefański, *Przestępstwo bigamii*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 10, s. 273–274.

²¹ M. Bojarski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 672.

w przepisach k.r.o. Przesłanki zawarcia małżeństwa w formie cywilnej i konkordatowej różnią się od siebie, lecz wspólne są im następujące trzy przesłanki:

- różność płci nupturientów,
- jednoczesna obecność nupturientów, w chwili składania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński²²,
- zgodność ich oświadczeń wyrażających wolę zawarcia małżeństwa.

Analogiczna, ale nie identyczna, jest przesłanka w postaci udziału czynnika oficjalnego²³. W przypadku zawierania małżeństwa w formie cywilnej czynnikiem tym jest kierownik urzędu stanu cywilnego, natomiast w formie konkordatowej – duchowny.

W wypadku niespełnienia powyższych przesłanek (czterech właściwych dla obu form oraz dwóch dodatkowych w przypadku formy konkordatowej) małżeństwo nie zostaje zawarte (*matrimonium non existens*)²⁴.

Dla bytu przestępstwa bigamii istotne znaczenie ma pozostawanie, chociaż jednej osoby w związku małżeńskim. Nie zostaną spełnione znamiona tego przestępstwa, gdy małżeństwo ustanie z mocy samego prawa wskutek: śmierci lub uznania za zmarłego jednego z małżonków (art. 55 § 1 k.r.o.); orzeczenia rozwodu (art. 56 § 1 k.r.o.), a także w razie unieważnienia małżeństwa.

²² Jedyne wyjątek od przesłanki jednoczesnej obecności nupturientów, w momencie składania przez nich oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński wprowadza art. 6 k.r.o. W myśl art. 6 § 1 sąd, z ważnych powodów może zezwolić, by oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone przez pełnomocnika. Do złożenia wniosku o udzielenie pełnomocnictwa jest uprawniona osoba, która zamierza udzielić pełnomocnictwa (art. 563 k.p.c.). Zgodnie z 6 § 2 „pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i wymieniać osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte”. Pełnomocnictwo może zostać odwołane, może to jednak nastąpić tylko do chwili zawarcia małżeństwa.

²³ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005, s. 85.

²⁴ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, pod red. M. Mozgawy, Warszawa 2010, s. 430–431.

Do momentu nowelizacji art. 1145 § 1 k.p.c. dokonanej w dniu 5 grudnia 2008 r.²⁵ za osobę pozostającą nadal w związku małżeńskim należało uznawać tego, którego małżeństwo zostało rozwiązane przez sąd zagraniczny, do czasu uznania tego orzeczenia przez sąd w Polsce. Dzięki dokonanej nowelizacji osoba, która uzyska wyrok rozwodowy za granicą, po jego uprawomocnieniu może zawrzeć związek małżeński bez obawy popełnienia przestępstwa bigamii²⁶.

Bigamia jest przestępstwem materialnym (skutkowym), które może być dokonane jedynie przez działanie, co wyłącza możliwość popełnienia go przez zaniechanie²⁷. W wyniku dokonania powstaje skutek w postaci nowego stosunku prawnego między osobami, które wstąpiły w związek małżeński²⁸.

Bigamia nie ma charakteru przestępstwa trwałego, lecz jest to przestępstwo o skutkach trwałych²⁹. Termin przedawnienia zaczyna swój bieg od daty zawarcia małżeństwa bigamicznego³⁰.

Jest to przestępstwo indywidualne (właściwe), którego sprawcą może być jedynie osoba, która pozostaje w ważnym związku małżeńskim³¹. Przestępstwo to z uwagi na podmiot przestępstwa – może być jednostronne, gdy tylko jeden z małżonków związany

²⁵ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – *Kodeks postępowania cywilnego* oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. nr 234, poz. 1531.

²⁶ W związku z nowelizacją k.p.c. art. 1145 § 1 uzyskał nowe brzmienie: „Orzeczenia sądów państw obcych wydane w sprawach cywilnych podlegają uznaniu z mocy prawa, chyba że istnieją przeszkody określone w art. 1146 § 1”.

²⁷ R. Krajewski, *Bigamia w prawie polskim i w prawie kanonicznym*, Włocławek 2003, s. 47.

²⁸ M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 433.

²⁹ *Ibidem*, s. 434.

³⁰ S. Giżowska-Szarek, *Przestępstwo bigamii*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 12, s. 81.

³¹ M. Bojarski, M. Filar, W. Filipowski, O. Górniok, P. Hofmański, M. Kalitowski, A. Kamieński, L. K. Paprzycki, E. Pływaczewski, W. Radecki, Z. Sienkiewicz, Z. Siwik, R. A. Stefański, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, L. Wilk, *op. cit.*, s. 673.

jest węzłem małżeńskim lub dwustronne, gdy są nim związani oboje małżonkowie³².

Podmiotem przestępstwa bigamii może być osoba pozostająca w separacji. Zgodnie z przepisami k.r.o. małżonek pozostający w separacji nie może zawrzeć nowego małżeństwa (art. 644 § 2 k.r.o.), zatem osoba taka, zawierając małżeństwo, pomimo iż pozostaje w separacji z inną osobą, popełnia przestępstwo bigamii³³.

Inaczej jest w przypadku osób zawierających małżeństwo, pomimo iż pozostają z inną osobą w związku nie uznawanym przez obowiązujące prawo za małżeństwo. Takim związkiem jest konkubinaty oraz małżeństwo, które zostało zawarte wyłącznie w formie konkordatowej³⁴. Identyczna sytuacja ma miejsce w przypadku osób pozostających w tzw. związku partnerskim (homoseksualnym). Mimo iż dwie kobiety lub dwóch mężczyzn zawarło legalny związek małżeński uznawany w innym państwie, związek taki nie istnieje w świetle polskiego prawa³⁵.

Przestępstwo bigamii jest przestępstwem umyślnym, które może być popełnione zarówno z zamiarem bezpośrednim (*cum dolo directo*), jak i ewentualnym (*cum dolo eventuali*)³⁶. Bigamia może być popełniona także w zamiarze *quasi*-ewentualnym, gdy sprawca zawierający związek małżeński nie ma pewności, czy jego poprzednie małżeństwo ustało, czy też nadal istnieje³⁷.

Należy wspomnieć, że występki bigamii zagrożony jest karą grzywny, karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wol-

³² R. A. Stefański, *Przestępstwo bigamii*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 10, s. 275.

³³ Należy pamiętać, że orzeczenie separacji ma w zasadzie takie same skutki, jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, jednak separacja nie znosi węzła małżeńskiego, lecz jedynie ogranicza stosunki pomiędzy małżonkami. J. Ignatowicz, M. Nazar, *op. cit.*, s. 118.

³⁴ Małżeństwa wyznaniowe to związki osób utworzone na podstawie prawa kościołów i związków wyznaniowych, bez zachowania formy cywilnej zawarcia małżeństwa. *Ibidem*, s. 80.

³⁵ M. Mozgawa, A. Saj, *op. cit.*, s. 95.

³⁶ R. A. Stefański, *op. cit.*, s. 275.

³⁷ A. Marek, *Komentarz do kodeksu karnego. Część szczególna*, Warszawa 2000, s. 163.

ności do lat 2. Z uwagi na alternatywny charakter zagrożenia ma zastosowanie dyrektywa określona w art. 58 § 1 k.k. Sąd może także zastosować warunkowe umorzenie postępowania.

Istotną kwestią jest możliwość wystąpienia zbiegu przestępstw oraz zbiegu przepisów ustawy. W przypadku przestępstwa bigamii możliwe jest zaistnienie ciągu przestępstw, ponieważ bigamista ponosi odpowiedzialność za tyle przestępstw, w ile związków małżeńskich wstąpił po zawarciu swego pierwszego małżeństwa³⁸. Możliwy jest kumulatywny zbieg przepisu art. 206 k.k. z przepisem art. 286 § 1 k.k. (tzw. oszustwo matrymonialne), gdy sprawca, poprzez wprowadzenie innej osoby (partnera lub członków jego rodziny) w błąd, doprowadził do niekorzystnego rozporządzenia mieniem³⁹. Może wystąpić również rzeczywisty właściwy zbieg przepisów (art. 206 k.k. w zb. z art. 270 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.), gdy sprawca przy zawieraniu związku małżeńskiego posługuje się przerobionym lub podrobionym dokumentem⁴⁰.

Niezwykle istotne znaczenie dla analizy zjawiska bigamii mają wyniki ogólnopolskich badań empirycznych przeprowadzonych przez M. Mozgawę i A. Saja, które dotyczą postępowań w sprawach o popełnienie przestępstwa bigamii, które toczyły się przed polskimi sądami w latach 2000–2008 (a spraw tych było 115)⁴¹.

Wynika z nich m.in., że najwięcej przypadków popełnienia przestępstwa bigamii odnotowano na obszarze województwa dolnośląskiego (17,39% ogółu zawiadomień) i mazowieckiego (13,04%)⁴². Natomiast zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa składali najczęściej Urząd Stanu Cywilnego (33,04%) oraz

³⁸ M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 434.

³⁹ R. Majewski, *op. cit.*, s. 48–49.

⁴⁰ M. Szewczyk, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 609.

⁴¹ Ogólnopolskie badania empiryczne zostały przeprowadzone w ramach prac Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości przez M. Mozgawę i A. Saja. Bliżej na ten temat por. M. Mozgawa, A. Saj, *op. cit.*, s. 101–112.

⁴² *Ibidem*, s. 101–102.

żona sprawcy (25,22%)⁴³. Na podstawie przeprowadzonych badań dokonano charakterystyki typowego sprawcy przestępstwa z art. 206 k.k. Wykazano, że zdecydowanie częściej jest nim mężczyzna niż kobieta (27 mężczyzn spośród 31 sprawców), w wieku 31–40 lat, posiadający wykształcenie zawodowe lub średnie, aktywny zawodowo, który nie był wcześniej karany⁴⁴.

Na koniec należy zwrócić uwagę na kontrowersyjną kwestię dotyczącą kryminalizacji bigamii. Niektórzy spośród przedstawicieli doktryny, opierając swe poglądy na pozytywnych danych statystycznych⁴⁵, zmierzają do dekryminalizacji bigamii na gruncie prawa karnego⁴⁶. Ich poglądy spotykają się z krytyką przeciwników⁴⁷, którzy nie wyobrażają sobie sytuacji, w której bigamia byłaby jedynie przeszkodą małżeńską, a nie przestępstwem karnym przez prawo karne.

⁴³ *Ibidem*, s. 108.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 106–107.

⁴⁵ Z policyjnych statystyk wynika, że w dziesięcioletnim okresie od 1999 do 2009 roku na terenie Polski odnotowano 212 przestępstw z art. 206 k.k. <http://www.policja.pl/portal/pol/24/510>.

⁴⁶ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 259; K. Buchała, *op. cit.*, s. 648; K. Dudka, *Głos w dyskusji*, [w:] *Bigamia*, pod red. M. Mozgawy, Lublin 2010, s. 152.

⁴⁷ R. Krajewski, *op. cit.*, s. 51; A. Wąsek, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, tom 1, red. A. Wąsek, Warszawa 2004, s. 956; M. Mozgawa, A. Saj, *op. cit.*, s. 112; A. Ratajczak, *op. cit.*, s. 113–114.